

**UTILIZAREA PROTOCOLURILOR VERBALIZĂRII CONCOMITENTE
PENTRU STUDIAREA TRADUCERII CA PROCES: aspecte metodologice****Elena GHEORGHÎĂ**

Universitatea de Stat din Moldova

Recent, în studiul traducerii au loc schimbări considerabile: atitudinile prescriptive și, uneori, anecdotice treptat sunt înlocuite cu poziții mai descriptive și științifice. Drept una dintre consecințele acestei schimbări de interes a fost sporirea numărului de studii empirice privind traducerea ca proces. Se consideră că ceea ce se petrece în mintea traducătorului, în comparație cu ceea ce spun savanții că ar avea loc, este cel puțin la fel de important pentru înțelegerea traducerii ca proces, precum este analiza produsului final – a textului tradus, în comparație cu textul-sursă. Din mai multe motive, pe care le vom evoca în continuare, textul tradus reprezintă o imagine incompletă și adesea incorectă a procesului de traducere, ascunzând atât strategiile bune, cât și eventualele probleme.

Cuvinte-cheie: *protocolul verbalizării concomitente, traducerea ca proces, teoria traducerii, metoda de desfășurare a studiului, tehnică.*

THINK ALOUD PROTOCOLS IN THE STUDY OF TRANSLATION AS PROCESS: methodological aspects

The history and theory of translation know different approaches to the analysis of problems, strategies and methods in the field. Recently we observe significant changes in attitude as prescriptive approaches are replaced step by step by the descriptive ones, which respond to the long-standing tendency to make the translation a true science. One consequence of this change of interest is seen in the growing number of empirical studies on translation as a process, because, before an act of communication and textual operation, the translation is an activity concrete subject, that motivates us to ask us about the mental process that triggers the brain of the translator or interpreter at the time of translation.

Keywords: *think aloud protocol, translation as process, translation studies, methodology, technique.*

Recent, în studiul traducerii au loc schimbări considerabile: atitudinile prescriptive și, uneori, anecdotice treptat sunt înlocuite cu poziții mai descriptive și științifice. Drept una dintre consecințele acestei schimbări de interes a fost sporirea numărului de studii empirice privind traducerea ca proces. Se consideră că ceea ce se petrece în mintea traducătorului, în comparație cu ceea ce spun savanții că ar avea loc, este cel puțin la fel de important pentru înțelegerea traducerii ca proces, precum este analiza produsului final – a textului tradus, în comparație cu textul-sursă. Din mai multe motive, pe care le vom evoca în continuare, textul tradus reprezintă o imagine incompletă și adesea incorectă a procesului de traducere, ascunzând atât strategiile bune, cât și eventualele probleme.

Întrucât nu este posibil să scrutăm mintea omului aflat în proces de lucru, s-au întreprins un șir de încercări de a evalua mintea traducătorului *în mod indirect*. Una dintre modalități, devenite tot mai populare în studiul traducerii, este ca traducătorul să verbalizeze procesele mintale în timp real, concomitent cu executarea traducerii. Această metodă de colectare a datelor, cunoscută sub denumirea «thinking aloud» (gândire verbalizată), nu este o noutate pentru cei care lucrează în domeniul psihologiei și al științelor cognitive. Cu toate acestea, metoda se utilizează în studiul traducerii de foarte puțin timp, implicațiile sale concrete sunt încă relativ slab studiate, iar metodologia cercetării cu utilizarea acestei tehnici nu este prea riguroasă.

Scopul acestui articol este de a prezenta aspectul metodologic al studiului traducerii ca proces. În primul rând, se face o trecere în revistă a literaturii despre experimentele bazate pe utilizarea protocolurilor verbalizării concomitente¹ pentru studierea traducerii ca proces, oferind, astfel, cititorului un rezumat al realizărilor, perspectivelor și limitelor cercetărilor existente. În baza acestor informații vom prezenta și date referitoare la experimentul nostru, al cărui scop a fost, în primul rând, soluționarea problemelor controversate de ordin metodologic privind această procedură de colectare și analiză a datelor. Cu toate că rezultatele raportate pot fi considerate doar preliminare și nicidecum conclusive, acest experiment a avut menirea de a avansa în ceea ce privește stabilirea unei metodologii mai riguroase de cercetare cu ajutorul protocolurilor de verbalizare concomitentă, precum și de a contribui la reflectarea continuă asupra naturii studierii traducerii ca proces.

¹ În engleză – *think aloud protocol*

Cadrul teoretic al experimentelor cu utilizarea protocolurilor de verbalizare concomitentă este prezentat pertinent în lucrarea semnată de Ericsson și Simon (în special, 1993 (1984)). Conform modelului propus de autori, informația se depozitează în diferite zone ale memoriei, cu acces și capacitate de stocare diferite. Memoria de scurtă durată este ușor accesibilă și are o capacitate de stocare extrem de limitată. Memoria de lungă durată, însă, se accesează mai greu și are capacități de stocare mai mari. Doar informația din memoria de scurtă durată, adică stări cognitive statice și conștientizate și nu procese cognitive dinamice și neconștientizate, poate fi accesată și raportată în mod direct. Această distincție este foarte importantă, pentru că atât procesele cognitive, cât și informația cu care nu se lucrează într-un moment anume, nu pot fi raportate. Cercetătorul face presupuneri în legătură cu acestea în baza verbalizărilor. O altă presupunere a acestui model este faptul că în cazul informațiilor codificate în mod verbal, care pot fi raportate în același mod ca și informațiile cu care se lucrează, verbalizarea nu încurcă procesele cognitive. Verbalizarea concomitentă doar reduce performanța. Implicațiile acestui model sunt multiple, însă în cadrul prezentului articol ne vom opri asupra celor ce sunt legate nemijlocit de scopul nostru.

Se poate spune că numai verbalizarea *concomitentă* a gândurilor reflectă exhaustiv stările mintale ale unui subiect ce îndeplinește o sarcină relativ de lungă durată («pentru a cărei finalizare este nevoie de mai mult de 10 secunde», în opinia lui Ericsson și Simon). După terminarea acestor însărcinări de lungă durată, unele informații sunt trecute în memoria de lungă durată, iar în cea de scurtă durată rămân indicii, care vor permite extragerea ulterioară a informațiilor. În aceste cazuri, verbalizarea *post hoc* s-a dovedit a fi dificilă și adesea incompletă (Ericsson și Simon, 1993 (1984): xvi). Mai mult ca atât, în aceste circumstanțe ar fi problematic să excludem posibilitatea faptului că subiectul își interpretează propriile procese de gândire sau chiar generează altele noi în locul celor obișnuite. În al doilea rând, pentru ca rapoartele, totuși, să reflecte stările mintale fără distorsionări, este important ca subiectul să nu creadă că este parte a unei interacțiuni sociale: deși, este, în mod evident, o situație mai naturală, conversația implică prelucrarea gândurilor, pentru a le conforma unor norme sociale, ceea ce ar putea altera semnificativ informațiile implicate.

În al treilea rând, practica și experiența ar putea afecta procesarea informației în memoria de scurtă durată, astfel încât subiecții vor verbaliza mai puține stări mintale. Acest proces, cunoscut ca „automatizare”, este explicat de Ericsson și Simon (1993 (1984): 127) în felul următor: „...înainte de apariția supraînvățării², procesele trebuie să fie interpretate și este nevoie de feedback substanțial de la etapele intermediare de procesare din memoria de scurtă durată. Atunci când are loc supraînvățarea, aceste procese se unesc, au loc mai puține verificări și mai puțină informație se stochează în memoria de scurtă durată la etape intermediare de executare a unei sarcini”.

Astfel, procesele automatizate sunt mai rapide și mai eficiente decât cele care se află sub control conștient. Cu toate acestea, ele de asemenea sunt mai puțin flexibile și mai greu de modificat în caz de necesitate. Acest model ia în considerație efectele personalității și ale istoriei personale asupra datelor, colectate cu ajutorul protocolurilor de verbalizare concomitentă. Cantitatea de informații relevante, aflate în memoria de lungă durată, nu poate fi controlată așa cum s-ar cere într-o situație experimentală. Nu este posibil să controlăm nici cantitatea de cunoștințe raportate în comparație cu performanțele realizate. Cu alte cuvinte, există diferențe de ordin individual în ceea ce privește cunoștințele și capacitatea de a verbaliza gândurile, ceea ce ar putea afecta grav calitatea datelor obținute. Evident, problema aici ține mai mult de obiectul de studiu și nu de metodologie: există diferențe de ordin individual și cercetătorul nu trebuie să le ascundă. Cu toate acestea, este bine să încercăm să limităm cât de mult posibil efectele diferențelor de ordin individual și să ținem cont de ele în timpul analizei pentru a obține date mai credibile și mai ușor generalizabile.

Considerând traducerea drept un proces de soluționare a problemei, unii savanți au înaintat ideea că ar fi posibil de studiat cu ajutorul metodei de verbalizare concomitentă și chiar au organizat experimente pentru a testa această ipoteză. Interesele și cunoștințele diferite ale celor implicați în aceste experimente au dus la apariția unui număr mare de abordări, pe care le vom descrie pe scurt. În cele ce urmează vom examina realizările din ultimele două decenii.

Majoritatea studiilor de la etapele inițiale s-au desfășurat cu participarea celor care studiau o limbă străină sau a traducătorilor stagiați. Acest lucru se datorează mai mult disponibilității subiecților și intereselor de ordin pedagogic ale organizatorilor de experimente. Cu toate acestea, a fost înaintată ipoteza precum că verba-

² În engleză – *overlearning*

lizarea profesioniștilor e mai puțin informativă decât cea a neprofesioniștilor, pentru că primii procesează informația în mod automatizat.

Conceptul *strategie de traducere* fiind foarte controversat în lingvistică, vom menționa doar faptul că cercetătorii, ale căror lucrări au fost studiate sau care au evitat o discuție terminologică și au utilizat termenul într-un sens general, fie au susținut definiția dată de Loescher (care, la rândul său, a adaptat definiția lui Farch și Kasper, 1983), conform căreia o strategie de traducere este o procedură potențial conștientă de soluționare a unei probleme, cu care se confruntă individul atunci când traduce un fragment de text dintr-o limbă în alta” (Loscher, 1991: 76)

Însuși Loscher (1986 și 1991) a prezentat un studiu destul de amplu, la care au participat 48 de persoane, vorbitoare de limbă germană, care studiau engleza. Participanții au produs 52 de traduceri în engleză sau germană. A fost solicitată o traducere orală a unui text scris, verbalizând totul concomitent. Nu s-a permis utilizarea dicționarelor pentru a asigura prezența a cât mai multor procese de soluționare a problemelor apărute în protocolurile de verbalizare concomitentă. Transcrierile fiecărei ședințe au fost analizate, ulterior fiind identificate un șir de „strategii de traducere”.

În experimentul raportat de Krings (1986), 8 persoane, vorbitoare de limbă germană, care studiau franceza, au tradus un text în limba maternă sau din limba maternă. Aici, scopul a fost să fie identificate cu ajutorul protocolurilor de verbalizare concomitentă probleme și strategii de traducere.

O clasificare mai complexă a strategiilor este propusă de Gerloff (1986: 252ff), care în lucrarea sa metodologică dedicată studiilor în baza protocolurilor de verbalizare concomitentă definește strategiile de procesare a textului ca orice comentariu metalingvistic sau metacognitiv, sau ca orice comportament de soluționare a problemelor apărute în timpul decodificării și redării textului tradus. Autoarea identifică următoarele categorii: *identificarea problemei, analiza lingvistică, stocarea și extragerea informației, căutarea generală și selectarea, inferențe și raționamente textuale, contextualizarea textului și monitorizarea sarcinii*.

Abordând modalitățile de utilizare a strategiilor de căutare lexicală, Mondhal și Jensen (1996) fac o deosebire între strategii de *producere* și de *evaluare*. Strategiile de producere, sunt mai apoi divizate în strategii de *realizare a scopului* și de *reducere* (acest subiect este discutat și de Chesterman, 1998). Printre strategiile de realizare a scopului, care se caracterizează prin încercarea de a rămâne cât se poate de aproape de TS, se numără *asocierea spontană și reformularea*. Din cadrul strategiilor de reducere, care vin să acopere anumite lacune, fac parte evitarea și redarea nemarcată a elementelor marcate. Plus la aceasta, strategiile de evaluare includ, de exemplu, reflectarea privind caracterul adecvat și acceptabilitatea echivalentului ales.

Seguinot (1996) raportează un alt studiu necomparativ, la care, de această dată, au participat 2 traducători profesioniști ce lucrau împreună asupra aceleiași sarcini. Presupunerea principală în acest caz consta în faptul că situația obișnuită (subiecții erau deprinși să lucreze în echipă) ar spori gradul de validitate a experimentului din punctul de vedere al mediului în care se desfășoară, fără a prejudicia valabilitatea rezultatelor obținute. În rezultatul acestui studiu au fost identificate 4 tipuri de strategii de traducere tipice pentru traducerea „profesionistă”.

Niciunul din studiile descrise mai sus nu încearcă să compare în mod sistematic strategiile utilizate de două grupuri de subiecți. Cu toate acestea, stabilirea deosebirilor dintre profesioniști și neprofesioniști (studenți sau oameni de rând) prezintă un interes deosebit pentru studiul traducerii ca proces. O modalitate de a cerceta această problemă a fost comparația realizării unei și aceleiași sarcini de ambele grupuri.

În studiul raportat de Seguinot (1991) au fost traduse două texte similare de către studenți (la început și la sfârșit de curs de traducere specializată). Vorbitorii nativi de engleză și franceză au tradus două anunțuri din limba franceză în engleză. Cercetarea din nou era axată pe noțiunea de strategii, care de altfel sunt definite relativ vag. Autorul sugerează ideea că vorbitorii nativi de limbă engleză (precum și studenții buni; din păcate, aceste două categorii nu sunt distinse clar), la traducere în limba maternă dau dovadă de strategii mai eficiente de monitorizare și revizuire, lucrează mai mult la nivel de text, pe când cei care nu sunt vorbitori nativi par să se bazeze mai mult pe principii învățate și pe procese de nivel lexical. Acest lucru posibil să constituie unul din motivele pentru industria de traducere de a adopta regula care permite traducerea doar în limba maternă.

Odată ce caracterul automat al procesării este perceput ca rezultatul experienței și profesionalismului în executarea unei sarcini (Ericsson și Simon, 1993 (1984)), nu este surprinzător faptul că cercetătorii au încercat să determine gradul de automatizare a performanței profesioniștilor în comparație cu neprofesioniștii. Pentru a face acest lucru, s-a analizat o anumită cantitate de material relevant din protocolurile experimentelor, în cadrul cărora subiecții au fost atât profesioniști, cât și neprofesioniști. Ipoteza cea mai simplificată

(precum că profesioniștii verbalizează mai puțin decât neprofesioniștii) nu este susținută de Jaaskelainen și Tirkkonen-Condit (1991) și de Jaaskelainen (1996 și 1997), care fac deosebire dintre situația de rutină și una neobișnuită. În situația de rutină profesioniștii într-adevar verbalizează mai puțin decât non-profesioniștii, pe când, dacă situația nu este una obișnuită, verbalizarea nu va fi în mod obligatoriu redusă. Mai mult ca atât, natura verbalizării la fel tinde să difere. Autorii oferă următoarea explicație: pe când unele procese devin automatizate, se evocă în mod conștient alte procese, adică traducătorul devine conștient de alte tipuri de probleme (Jaaskelainen and Tirkkonen-Condit, 1991: 105).

Această concluzie este susținută de stabilirea faptului că semiprofesioniștii (traducătorii începători) dau dovadă de o procesare mai detaliată decât profesioniștii și neprofesioniștii (Jaaskelainen: 1997). Acest lucru poate fi cauzat de faptul că sunt conștienți de problemele cu care se confruntă, însă nu și-au automatizat încă strategiile necesare de soluționare a problemelor. În mod egal, se presupune că profesioniștii știu mai bine să recunoască necesitatea de a recurge la procese neautomatizate, controlate (adică, recunoașterea problemei), decât neprofesioniștii. Procesele automatizate, după cum am spus deja, sunt de regulă foarte eficiente, însă puțin flexibile. Deci, există pericolul (accentuat de Wills, 1994: 144) că problemele vor fi formate în anumite structuri, care par să ofere o soluție. Un exemplu tipic al acestui pericol ar fi dificultatea cu care se confruntă neprofesioniștii în eliminarea asocierilor lexicale automatizate (Ivanova, 1998: 102), sau falșii amici ai traducătorului, proces care necesită un control sporit.

O descriere a procesului de traducere sub un alt aspect are loc în cadrul evaluărilor (autoevaluare, evaluarea sarcinii, textului sursă, textului țintă) verbalizate de subiecți. După Tirkkonen-Condit (1997: 83), există diferențe de ordin cantitativ și calitativ între profesioniști și neprofesioniști în această privință, datorită faptului că gradul de conștientizare a motivării proprii performanțe și explicarea acesteia par să crească odată cu experiența traducătorului.

După cum am menționat, o problemă majoră a fost și rămâne a fi lipsa unei paradigme de cercetare bine formate, ceea ce duce la o abordare mai puțin riguroasă a problemelor de ordin metodologic (organizarea cercetării, analiza datelor, raportul despre cercetarea efectuată) și la o multitudine de studii, care își stabilesc propriile categorii într-un adevărat gol teoretic. Majoritatea descrierilor cercetărilor efectuate prezintă în mod sumar organizarea cercetării, iar rezultatele – într-o manieră anecdotică, nu oferă analiza statistică a datelor (uneori nu sunt disponibile nici datele înseși) și lasă neexplicate presupunerile teoretice principale. Astfel, cititorului îi este dificil să stabilească validitatea rezultatelor obținute. În afară de aceasta, înseși studiile desfășurate par să fie organizate într-un mod mai puțin riguros.

O altă problemă constă în faptul că majoritatea studiilor examinate se bazează excesiv pe comparația performanțelor profesioniștilor cu cele ale semiprofesioniștilor și/sau ale neprofesioniștilor. Este o modalitate foarte controversată de a-și organiza studiul, care totuși este poziționată ca una normală, fără discuții suplimentare. Chiar dacă era să existe o metodă necontroversată de a determina ceea ce este profesionalism (iar noi nu o avem, folosirea anilor de experiență și a certificărilor oficiale în calitate de unități de măsură soluționează problema doar parțial), noi totuși oricum trebuia să luăm în considerare diferențele individuale în abilități sau dispoziția de a verbaliza, interesele, gradul de implicare în sarcină, efectele variabile ale condițiilor în care se desfășoară experimentul și multe altele. Această preocupare este împărtășită și de Krings (1987: 167), care consideră că diferențele de ordin individual dintre subiecți în ceea ce privește dorința lor de a verbaliza procesele care au loc ar putea fi mai mari decât consideră Ericsson și Simon.

Este necesar să menționăm încă o problemă metodologică generală în ceea ce privește utilizarea protocolurilor de verbalizare concomitentă în studierea traducerii ca proces. Ca o metodă de colectare a datelor în științe cognitive, protocolurile de verbalizare concomitentă sunt recunoscute valabile doar în cazul în care au fost colectate cu respectarea condițiilor foarte riguroase. Atunci când protocolurile de verbalizare concomitentă se utilizează în studierea traducerii, condițiile deseori sunt relaxate. Cu toate că acest lucru parțial se datorează necesității justificate de a păstra validitatea mediului, această tendință trebuie să fie verificată, pentru că poate duce la invalidarea rezultatelor obținute. Două exemple vor ilustra această idee.

- Conform opiniei lui Ericsson și Simon (1993 (1984)), interacțiunea socială în timpul verbalizării trebuie să fie evitată cu orice preț, pentru că necesitatea de a comunica într-un mod structurat probabil nu va permite desfășurarea sarcinii în mod necontrolat și neprevizibil. Cu toate acestea, untr-un șir de studii s-a lucrat cu protocoale de verbalizare concomitentă *dialogice* (Seguinot 1996, Kussmaul 1991) – o contradicție în termeni – și s-a spus că au aceeași valoare empirică ca și protocoalele *monologice*.

• S-a spus (Farch și Kasper (1987: 15) că introspecția concomitentă, în condiții de verbalizare concomitentă, verbalizare a gândurilor sau de verbalizare a anumitor procese cognitive, presupune că modalitatea de a utiliza limba nu este productivă prin excelență. Acest lucru se întâmplă din cauza că două sarcini concomitente de același tip pot să interacționeze într-un mod, care este încă imprezvizibil la stadiul curent al cercetărilor. Cu toate acestea, un studiu important, desfășurat de Loscher (1991), solicită ca subiecții să verbalizeze procesul de traducere a unui text scris (fără notarea rezultatului).

Studiul care va fi descris în continuare se află încă la etapa incipientă: analiza datelor colectate abia a început și rezultate concludente încă nu sunt disponibile. Prezentul articol, după cum s-a spus deja, ține mai mult de aspecte metodologice ale elaborării studiului și organizării experimentului. După descrierea scopurilor studiului și a problemelor abordate, vom discuta metodologia adoptată și vom accentua un șir de sugestii în legătură cu organizarea eperimentului.

Pentru moment, a fost lansată următoarea ipoteză: dacă vom putea deduce algoritmul procesului de traducere, efectuată de subiectul uman, vom putea elabora produse software, care vor fi susceptibile să efectueze traducerea textelor foarte specializate, fără a fi necesară post-editarea, acordând cea mai mare atenție unităților, caracterului automatizat al procesării și factorilor afectivi.

În studiu au participat 5 studenți din ultimul an de studii de la Ciclul I și din primul an de studii de la Ciclul II.

Inițial, participanții au fost aleși în mod aleatoriu, cu respectarea doar a condiției să fie neprofesioniști și să se simtă în stare să traducă un text la subiectul propus. Subiecții au fost rugați să traducă o rețetă și să verbalizeze tot ce fac. Textele rețetelor au fost preluate de pe bloguri culinare în limbile rusă, engleză și română. Studenților li s-a permis să aleagă limba din care să traducă și spre care să traducă. A fost surprinzător faptul că mulți dintre ei au decis să traducă spre engleză. Conversația a fost înregistrată și ulterior transcrisă. Fiecare ședință a durat aproximativ 60 de minute, dintre care 40 de minute – pentru pregătirea subiectului și explicații.

După primele ședințe am decis să suspendăm experimentul și să revenim la metodologie. Motivele au fost următoarele. În primul rând, studenților le-a fost foarte greu să treacă peste ideea că nu sunt testați, ci doar participă la un experiment. Era, de asemenea, destul de dificil să-i faci să vorbească tot timpul cât traduceau. Astfel, experiența studiilor precedente se arată controversată. Este adevărat, studenții sunt foarte disponibili în calitate de subiecți, însă etapa de pregătire a experimentului, de explicare a sarcinii poate dura până la o oră. Cel mai dificil este să-i convingi că nu este un test și profesorul nu va afla despre rezultate, iar organizatorul experimentului nu va încerca să obțină pe ascuns datele lor personale. Dacă folosirea studenților în calitate de subiecți este dictată de obiectivele studiului, este bine să accentuați faptul că nu le testați și că nu vă interesează produsul final, ci procesul prin care se ajunge la acest produs.

Un alt aspect important este faptul că metoda verbalizării concomitente a fost împrumutată de la psihologie. Pentru scopurile urmărite de psihologi este într-adevăr important ca observatorul să nu vorbească cu subiectul și să-l lase să verbalizeze tot ce are de verbalizat. Din punctul nostru de vedere, studierea procesului de traducere presupune puțin altceva. Comunicarea dialogică nu trebuie exclusă, însă în nici un caz aceasta nu trebuie să deranjeze. La etapa inițială, mai ales dacă se lucrează cu studenții, este bine de susținut participantul cu scurte fraze pozitive de genul: „Te descurci de minune!”

Cu toate că unii cercetători, la ale căror lucrări ne-am referit, susțin că profesioniștii tind să verbalizeze mai puțin decât neprofesioniștii, noi putem și ar trebui să-i folosim în calitate de subiecți. Însă, textele care li se propun nu trebuie să fie luate din domeniul din care aceste persoane obișnuiesc să traducă. În cazul profesioniștilor nu va exista bariera psihologică a sentimentului de a fi testat, iar faza de pregătire va dura mai puțin, după cum au arătat experimentele neoficiale cu participarea colegilor autorului.

Experiența de asemenea a arătat ca textul propus pentru experimente de verbalizare concomitentă trebuie să fie scurte: până la o pagină convențională, ceea ce constituie 1800 de caractere. Accentuăm că se studiază procesul și nu produsul.

După cum am spus, rezultatele finale ale studiului inițiat încă nu sunt disponibile. Scopul prezentului articol a fost discutarea unor aspecte metodologice legate de utilizarea protocolurilor de verbalizare concomitentă în studierea traducerii ca proces. Aceasta metodologie s-a dovedit a fi un cadru de cercetare foarte promițător pentru studierea aspectelor cognitive ale traducerii, un domeniu care până nu demult putea fi abordat doar în mod speculativ. Pe parcursul ultimilor câțiva ani în acest sector s-au investit eforturi semnificative,

care au dus la o cantitate mare de informații valoroase despre factorii cognitivi și afectivi ai procesului de traducere. La această etapă timpurie de cercetare, datele se utilizează într-un mod aproape neoficial, ca o sursă de sugestii și exemple în legătură cu comportamentul traducătorilor: strategiile utilizate, implicarea afectivă, unități de analiză, evaluări, maxime de traducere etc. Scopul acestor activități era, evident, de a stabili caracteristicile unui proces de traducere reușit și elementele principale ale acestuia. Tocmai din acest motiv atenția cercetătorilor a fost îndreptată spre comparația celor care fac traduceri „bune” și „slabe”, presupunând că există o legătură între calitatea produsului și anumite trăsături ale procesului.

Această abordare nu este inerent greșită. Cu toate acestea, după ce s-a acumulat o cantitate mare de studii empirice privind traducerea și s-au făcut un sir de ipoteze neformale, considerăm că a venit timpul ca cercetătorii să inițieze o sistematizare a metodologiei utilizate. Cu alte cuvinte, a venit timpul să fie verificată validitatea acestor ipoteze neformale prin intermediul unor experimente mai bine controlate și al unei analize mai riguroase a datelor.

În Republica Moldova nu există condiții pentru realizarea corectă a experimentului propus. Traducătorii începători, care își fac studiile în Republica Moldova, sunt formați prin filiera lingvistică, adesea obținând cunoștințe bune de limbă străină doar la facultate. Meseria propriu-zisă se învață deja după începerea activității. Lipsa de cunoștințe temeinice de limbă străină, necunoașterea specificului meseriei și a abordării textului în contextul efectuării traducerii acestuia duce în cel mai bun caz la lungirea nejustificată a perioadei de pregătire a experimentului. Din cei peste 80 de studenți doar de la USM am reușit să selectăm doar 7. Însă, protocolurile de verbalizare concomitentă a activității de traducere s-au dovedit a fi inutilizabile, pentru că studenții nu reușeau să se concentreze la traducerea propriu-zisă, adresând observatorului multiple întrebări pentru clarificarea sarcinii și chiar încercând să se asigure că, de fapt, nu e un test pentru notă. Multiplele încercări de a contacta traducătorii începători s-au soldat cu eșec. Piața de traduceri în Republica Moldova, comparativ cu România, este mică. Numărul traducătorilor este la fel mic. În municipiul Chișinău există doar două birouri de traduceri, care lucrează nu doar cu acte de stare civilă. Traducătorii titulari deja nu sunt începători, iar cine dintre colaboratorii netitulari aparține acestei categorii este imposibil de stabilit.

Experimentul descris în prezenta lucrare constituie un pas în această direcție. Scopul inițierii acestuia a fost abordarea unui șir de probleme cu validitatea experimentului, identificate în cadrul studiilor discutate anterior. În afară de această necesitate evidentă de a adopta o metodologie de colectare a datelor mai riguroasă din punct de vedere științific, pentru a realiza progrese în studierea traducerii ca proces ar fi necesară o clasificare relativ necontroversată a indicatorilor de proces. O atare clasificare ar putea limita proliferarea distincțiilor de ordin terminologic ce se atestă în literatură și să ofere cercetătorilor un instrument de analiză sistematică și descriere a protocolurilor de verbalizare concomitentă. În prezent, acestea par a fi pașii necesari pentru ca disciplina să treacă peste această etapă incipientă, care a fost descrisă în articol.

Referințe:

1. Chesterman A. Communication strategies, learning strategies and translation strategies. - În: Ericsson K.A. and Simon H.A. 1993 (1984). Protocol analysis – Verbal reports as data. - Cambridge (MA): MIT Press. 1998.
2. Farch C. and Kasper G. From product to process – introspective methods in second language research. - În: Farch C. and Kasper G. (eds.) Introspection in second language research. Clevedon: Multilingual Matters, 1987, p.5-23.
3. Gerloff, P. Second language learners' reports on the interpretive process: Talk-aloud protocols of translation. - În: House J. and S. Blum-Kulka (eds). Interlingual and intercultural communication. - Tübingen: Gunter Narr., 1986, p.243-262.
4. Ivanova A. Educating the “language elite” – Teaching translation for translator training. - În: Malmkj R.K. (ed). Translation and language teaching. - Manchester: St.Jerome, 1998, p.91-109.
5. Jaaskelainen R. Investigating translation strategies. – În: Tirkkonen-Condit S. (ed). Recent trends in empirical translation research. - Joensuu: University of Joensuu Faculty of Arts, 1993, p.99-120.
6. Jaaskelainen R. Tapping the process: An explorative study of the cognitive and affective factors involved in translating: Doctoral dissertation. - Joensuu: University of Joensuu Faculty of Arts, 1997.
7. Jaaskelainen R. and S. Tirkkonen-Condit. Automatised processes in professional vs. non-professional translation: A think-aloud protocol study. – În: Tirkkonen-Condit S. (ed). Empirical research in translation and intercultural studies. - Tübingen: Gunter Narr., 1991, p.89-109.
8. Krings H.P. Translation problems and translation strategies of advanced German learners of French (L2). – În: House J and S. Blum-Kulka (eds). Interlingual and intercultural communication. - Tübingen: Gunter Narr., 1986, p.263-75.

9. Krings H.P. The use of introspective data in translation. – În: Farch C. and G. Kasper (eds) Introspection in second language research. - Clevedon: Multilingual Matters, 1987, p.159-75.
10. Kussmaul P. Creativity in the translation process: Empirical approaches. - În van Leuven-Zwart K.M. and T. Naaijken (eds). Translation studies, the state of the art. - Amsterdam: Rodopi, 1991, p.91-101.
11. Loscher W. Linguistic aspects of translation processes: Towards an analysis of translation performance. - În: House J. and S. Blum-Kulka (eds.). Interlingual and intercultural communication. - Tübingen: Gunter Narr., 1986, p.277-92.
12. Loscher W. Translation performance, translation process, and translation strategies. - Tübingen: Gunter Narr., 1991.
13. Loscher W. A psycholinguistic analysis of translation processes // Meta, 1996, 41, 1: 26–32.
14. Mondahl M. and K.A. Jensen. Lexical search strategies in translation // Meta, 1996, 41, 1: 97– 112.
15. Seguinot C. A study of student translation strategies. – În: Tirkkonen-Condit S. (ed). Empirical research in translation and intercultural studies. - Tübingen: Gunter Narr., 1991, p.79-88.
16. Seguinot C. Some thoughts about think-aloud protocols // Target, 1996, 8, 1: 75–95.
17. Wills W. A framework for decision-making in translation // Target, 1994, 6, 2: 131–50.

Prezentat la 13.12.2012